

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ

У статті визначено актуальність дослідження гендерної толерантності в сучасному суспільстві. Доведено, що гендерна толерантність є необхідною у міжособистісних взаєминах, сім'ї та громаді. Показано, що гендерна толерантність є об'єктом дослідження багатьох науковців в галузі психології, педагогіки та філософії. Встановлено, що існує багато визначень терміну «гендерна толерантність» і через це існують розбіжності у поглядах науковців. Автором систематизовано основні підходи до розуміння та тлумачення поняття «гендерна толерантність». Запропоновано розглядати гендерну толерантність як повагу та прийняття різних форм самовираження та проявів людської індивідуальності чоловіків і жінок, як відмову від гендерних стереотипів. У статті уточнено зміст структурних компонентів гендерної толерантності: когнітивний, емоційний та поведінковий компоненти. Автором проаналізовано основні рівні сформованості гендерної толерантності від гендерної інтолерантності, яка проявляється у неприйнятті та різних формах гендерної дискримінації до активної гендерної толерантності. На основі результатів дослідження уточнено типи гендерної толерантності: байдужість до існування різних типів гендерної ідентичності; неможливість взаєморозуміння; терпимість та поблажливість; розширення власного досвіду та критичний діалог. У статті розкрито основні принципи гендерної толерантності (співробітництво, повага до людської гідності незалежно від статевої самоідентифікації, визнання різноманіття підходів до статевої та гендерної самоідентифікації, повага до права бути іншим, відмова від домінування, заподіяння шкоди й насильства тощо). Перспективним напрямом досліджень виступає визначення організаційних чинників, які сприяють формуванню гендерної толерантності в закладах вищої освіти.

Ключові слова: гендерний підхід, толерантність, гендерна толерантність, гендерна інтолерантність, сексизм, структура гендерної толерантності, типи гендерної толерантності.

Постановка проблеми. Реалії сьогодення характеризуються динамічністю та стрімкістю суспільних, політичних та економічних змін, необхідністю відповідати високим стандартам, які охопили усі аспекти життя людини. Активно розвиваючись та змінюючись, сучасне суспільство вимагає певних якостей та рис особистості, що сприятимуть її успішній та продуктивній життєдіяльності. Сучасне суспільство характеризується процесами трансформації культури, що спричинюють зсув соціальних ролей чоловіка та

жінки майже в усіх сферах життєдіяльності. Ці перетворення передбачають гармонізацію суспільних відносин, у тому числі й гендерних.

Питання гендерної толерантності є досить актуальним, адже, через швидкозмінні умови наше суспільство потребує людей, здатних адаптуватися до нових умов, з критичним мисленням та гендерною чутливістю. Гендерна толерантність є необхідною якістю сучасної особистості через те, що вона дозволяє людині поважати, приймати та бути чуйною до інших людей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Гендерна толерантність є об'єктом дослідження багатьох науковців в галузі психології (Б. Ананьєв, Н. Андрєєва, О. Борисова, Л. Виготський, Т. Дороніна, В. Каган, Е. Конишева, Л. Коломійченко, І. Кон, Т. Рєпіна, С. Фадєєв, Л. Шустова та ін.), педагогіки (С. Вольфовська, В. Каган, В. Маралів, А.Мудрик, С. Микільська, С. Риков, В. Ситаров, С. Столярчук та ін.), філософії (В. Морозов). Однак визначення терміну «гендерна толерантність» є досить неточним та розмитим.

Мета статті полягає у дослідженні існуючих підходів до трактування гендерної толерантності у сучасній психологічній науці та пошуку можливого узагальнення таких підходів та формування єдиного комплексного поняття на цій основі.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. На законодавчому рівні значення гендерної толерантності розкрито в таких документах як: «Декларація принципів толерантності» (резолюція Генеральної асамблеї ЮНЕСКО від 16.11.1995 р.), «Декларація тисячоліття ООН» (2000 р.), Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (від 08.09.2005 р.), «Національна стратегія у сфері прав людини на період до 2020 року» (від 23.11.2015 р.), де серед основних завдань визначено забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків.

Організація Об'єднаних Націй визначає гендерний підхід як «... процес оцінки будь-якого заходу, що планується, з точки зору його впливу на жінок і чоловіків, а також законодавства, стратегій та програм в усіх галузях і на всіх рівнях.

Ця стратегія ґрунтується на тому, що інтереси та досвід жінок, як і чоловіків, мають стати невід'ємним критерієм при розробці загальної концепції, при здійсненні моніторингу й оцінки загальних напрямів діяльності та програм у політичних, економічних і суспільних сферах для того, щоб жінки, як і чоловіки, могли одержувати однакові можливості та шанси, а нерівність щоб ніколи не вкорінювалась» [3, с. 79].

Аналіз теоретичної літератури зарубіжних та вітчизняних вчених свідчить про те, на даний момент не існує єдиної точки зору на зміст гендерної толерантності (табл.1).

Основні підходи до визначення змісту гендерної толерантності

<i>Автор</i>	<i>Зміст поняття</i>	<i>Джерело</i>
Борисова О.А.	можливість одночасного існування різноманітних форм прояву гендерних практик і право вільного, необмеженого вибору й визначення власної гендерної належності	[2]
Круглова Н.В.	неупереджене ставлення до представників іншої статі, неприпустимість апіорного приписування людині недоліків іншої статі, неприйняття ідеї переваг однієї статі над іншою та проявів дискримінації за ознакою біологічної чи соціально-культурної статі	[5]
Морозова О.Е.	готовність до прийняття на рівні індивідуальної і суспільної свідомості гендерних відмінностей на принципах рівності прав, можливостей і особистісного самовираження чоловіків і жінок через систему всіх суспільних символів, цінностей, норм та організацію соціальних інститутів у цілому	[8]
Мотуз Т.В.	активна життєва позиція особистості, що проявляється у визнанні рівного правового й морального статусу представників обох статей, різноманіття проявів гендерної поведінки; це приймаюче і розуміюче ставлення до представників своєї та протилежної статі, прийняття й визнання різних типів гендерної ідентичності, ідей гендерної рівноправності в соціумі	[9]
Непочатих Є.П.	інтегративне особистісне утворення, що виявляється в прийнятті самого себе та іншого як представника певної статі, в умінні встановлювати суб'єкт-суб'єктні відносини	[10]
Фадєєв С.Б.	властивість особистості, яка проявляється в приймаючому, розуміючому ставленні до представників своєї та протилежної статі	[13]
Шустова Л.П.	психолого-педагогічна готовність до розуміння, прийняття і визнання різних типів гендерної ідентичності, різноманіття проявів гендерної поведінки, ідей гендерної рівності в соціумі на основі активної моральної позиції особистості	[14]

Узагальнивши дані визначення, на нашу думку, гендерну толерантність слід трактувати як повагу та прийняття форм самовираження та проявів людської індивідуальності чоловіків і жінок, відмова від догматизму й гендерних стереотипів.

Гендерна толерантність є активною життєвою позицією, тобто людина знаходиться в позиції суб'єкта, усвідомлено та самостійно визначає власну долю. Це позиція є особистісною, адже в ній виявляються установки, цінності, мотиви особистості, а на їх основі здійснюється осмислений і відповідальний вибір. Крім того, дана позиція є моральною, адже особистість характеризується як носій певних моральних цінностей.

На думку Шустової Л.П. гендерна толерантність має розглядається через призму не лише психологічної готовності як внутрішнього стану, мотивації і здатності позитивного ставлення до іншої людини, а й психолого-педагогічної підготовленості, що включає практичні вміння, розуміння та комунікації [14].

Гендерна толерантність характеризується як розуміння та здатність особистості поглянути на світ під іншим кутом зору та спирається на модель «людини, яка розуміє», зацікавлена в «іншому», в його унікальності як в необхідній ланці самопізнання і становлення власного «Я». Прийняття інтерпретується як позитивне ставлення до проявів «інакшості», як емоційна категорія, що супроводжується переживанням цінності «іншого» [4].

Щодо *структури гендерної толерантності*, як психосоціальної характеристики особистості, то у дослідженнях А. Асмолова, Р. Валітова, А. Глібова, В. Лекторської, А. Садохіна, М. Уолцера толерантність характеризується комплексом взаємопов'язаних критеріїв [10]:

- **когнітивний компонент** – це поняття про гендерну толерантність та якості толерантної особистості; уявлення про гендерну ідентичність; визнання принципу гендерної рівності; здатність до рефлексії, внутрішнього діалогу та осмислення життєвих цінностей;

- **емоційний компонент**, характеризується здатністю до емпатії, доброзичливістю, стриманістю та емоційною чуйністю;

- **поведінковий компонент** (практично-дієвий) розкривається через стиль взаємодії, володіння засобами надання допомоги у реальній конфліктній ситуації та відмовою від насильства та дискримінації за гендерними ознаками.

Досліджуючи основні підходи до визначення гендерної толерантності, варто приділити увагу рівням сформованості толерантності як особистісного утворення. Аналіз наукової літератури свідчить, що виділяють толерантність та *інтолерантність*, що проявляється у неприйнятті та різних формах дискримінації й ґрунтується на переконанні, що твоє оточення, твоя система поглядів, твій спосіб життя стоять вище за інших [4].

Варто зауважити, що проявом гендерної інтолерантності виступає сексизм як «форма політики, індивідуальної або групової поведінки, що дискримінують та обмежують жінок у їх правах на повноцінну участь у професійній діяльності та суспільному житті, ґрунтується на припущенні, що за

особистими характеристиками чоловіки мають перевагу над жінками» [7]. В даному визначенні М.С. Мацковський акцентує увагу на можливості дискримінації жінок, хоча сексизм і гендерна дискримінація однаковою мірою стосується як жінок, так і чоловіків.

Вивчаючи організацію профільного навчання в школі на основі гендерного підходу та використовуючи опитувальник «Шкали рівнів толерантності», Г.Б. Чуракова виділяє *шість рівнів гендерної толерантності/інтолерантності*, як соціально-психологічної характеристики особистості: яскраво виражена гендерна інтолерантність; усвідомлена гендерна інтолерантність; прихована гендерна інтолерантність; пасивна гендерна толерантність; усвідомлена гендерна толерантність; активна гендерна толерантність [15].

Типологія вітчизняного дослідника, Л.С. Тарасюка, дещо подібна до попередньої, однак має певні особливості. Дослідник виділяє такі *види толерантності/інтолерантності* за ієрархічним принципом сходження від першого до другого [12]:

а) *протекціоністська гендерна толерантність* – полягає в тому, що суб'єкт толерантності (інститут, організація або індивід) не лише абсолютно неупереджено ставиться до об'єкта, тобто представника(ів) протилежної біологічної чи соціально-культурної статі, але й робить усе можливе, щоб допомагати тим організаціям або групам людей, які, на його думку, зазнають інтолерантного ставлення; надає квоти для одержання роботи; допомагає людям, які є об'єктами інтолерантного ставлення через свою біологічну чи соціально-культурну стать, тощо;

б) *ціннісна гендерна толерантність* – це система цінностей та зразків поведінки, яка пов'язана з неухильним слідуванням принципам толерантності та характеризується неупередженим ставленням до представників протилежної біологічної чи соціально-культурної статі й готовністю прийняти висловлювання й поведінкові акти, відмінні від власних;

в) *прихована гендерна інтолерантність* – суб'єкт розуміє важливість принципів толерантності й небезпеку або моральну неадекватність ідей інтолерантності чи інтолерантних дій, але через власні настанови та погляди ставиться упереджено до представників протилежної біологічної чи соціально-культурної статі; його ставлення та висловлення мають не публічний характер і не можуть впливати на суспільні настрої та дії;

г) *вербальна гендерна інтолерантність* – суб'єкт вважає за можливе та іноді навіть необхідне публічні висловлення стосовно представників протилежної біологічної чи соціально-культурної статі; він не приховує свої погляди, але публічні дії вважає неможливими для себе;

г) *агресивна поведінкова гендерна інтолерантність* – на думку суб'єкта, виправданною є підготовка та здійснення певних дій, які спрямовані на заборону обмеження діяльності або насильство стосовно об'єкта інтолерантності, тобто представників протилежної біологічної чи соціально-культурної статі.

В літературі дослідники виділяють різні *типи толерантності* [6]:

- *гендерна толерантність як байдужість* до існування різних типів гендерної ідентичності; цей тип характеризується ситуацією, коли різні системи поглядів розглядаються як такі, що не заслуговують уваги та допускаються, при умові, що вони не суперечать загальнолюдським нормам;

- *гендерна толерантність як неможливість взаєморозуміння* – цей тип характеризується повагою до представників протилежної біологічної чи соціально-культурної статі, яких я не розумію і з яким я не взаємодію;

- *гендерна толерантність як терпимість та поблажливість* до слабкостей представників протилежної біологічної чи соціально-культурної статі, що поєднуються з певним презирством до них;

- *гендерна толерантність як розширення власного досвіду та критичний діалог*, що спирається на діалогічність природи розуму; цей тип характеризується повагою до представників протилежної біологічної чи соціально-культурної статі, у поєднанні з установкою на взаємну зміну позицій у результаті критичного діалогу.

Визначивши основні підходи, рівні, види та типи гендерної толерантності, варто визначити *принципи гендерної толерантності* [1; 5; 11]:

- співробітництво, дух партнерства між представниками протилежної біологічної чи соціально-культурної статі;

- готовність приймати думку представника протилежної біологічної чи соціально-культурної статі, що має інше ставлення до статеворольових установок;

- повага до людської гідності незалежно від статевої самоідентифікації;

- повага до права бути іншим;

- прийняття іншого таким, яким він/вона є, без апіорного наділення його/її стереотипними недоліками;

- здатність поставити себе на місце іншого;

- визнання різноманіття підходів до статевої та гендерної самоідентифікації;

- терпимість до поведінки інших;

- відмова від домінування, заподіяння шкоди й насильства.

Отже, гендерна толерантність виражається саме в прагненні досягти згоди без застосування тиску, переважно методом переконання, акцент на цінностяхі гендерного рівноправ'я як рівного правового статусу чоловіків і жінок, рівних можливостей для його реалізації, що дозволяють особам однієї та протилежної статі вільно розвивати свої потенційні можливості в різних сферах життя.

Висновки. Гендерна толерантність є необхідною у міжособистісних взаєминах, сім'ї та громаді. У закладах освіти усіх рівнів необхідно формувати атмосферу гендерної толерантності, відкритості, уважності один до одного та почуття солідарності. Форми і засоби освіти можуть відігравати конструктивну роль у сприянні вільному та відкритому діалогу, роз'ясненню важливості гендерної толерантності.

Перспективами подальших досліджень є визначення чинників, які сприяють формуванню гендерної толерантності в закладах вищої освіти.

Література

1. Барандова Т.Л. Основы толерантности в гендерной перспективе / Толерантность: введение в понятие. Учебное пособие. // Под ред. А.Ю.Сунгурова. – СПб.: Изд-во Югас, 2007. – С. 121-143.
2. Борисова О. А. Толерантность как возможность выбора гендерной идентичности / О. А. Борисова // Толерантность : сб. ст. / под ред. Н. С. Ладыжец. – Ижевск, 2002. – 316 с.
3. *Иващенко О.* Гендерна наукова перспектива: від світогляду до політики / О. Иващенко // Соціологія теорія, методи, маркетинг. – 1998. – № 6. – С. 78-91.
4. Гендерні дослідження : прикладні аспекти : монографія / [В. П.Кравець, Т.В.Говорун, О. М.Кікінежди та ін.]; за наук. ред. В. П.Кравця. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2013. – 448 с.
5. Круглова Н.В. Перспективы гендерной толерантности в России / Н.В.Круглова // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – 2009. – № 108. – С. 210-217.
6. Лекторский В. А. О толерантности, плюрализме и критицизме /В.А.Лекторский // Вопросы философии. – 1997. – №11. – С. 46-54.
7. Мацковский М. С. Толерантность как объект социологического исследования / М. С. Мацковский // Век толерантности: научно-публ. кинетический вестник. – М.: Центр СМИ МГУ, 2001. – Вып. 3–4. – С. 34-41.
8. Морозова О. Е. Толерантность как принцип регуляции гендерных отношений: дисс. ... канд. филос. наук : 09.00.11 «Социальная философия»/ О.Е. Морозова. – Москва, 2008. – 186 с.
9. Мотуз Т.В. Гендерна толерантність: соціально-педагогічний аспект / Т.В.Мотуз // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2015. – №8(52). – С. 361-372.
10. Непочатых Е.П. Социально-психологические аспекты формирования этнической толерантности учащихся городской школы : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 «Социальная психология» / Е.П.Непочатых. – Курск, 2004. – 184 с.
11. Обучение толерантности. Методическое пособие. /Под ред. Г.Л.Бардиер. СПб: Норма, 2005. – 138 с.
12. Тарасюк Л.С. Проблема культуры толерантності в сучасному суспільстві / Л.С.Тарасюк // Гуманітарний часопис. – 2013. – №1. – С. 39-44.
13. Фадеев С. Б. Об изучении воспитательных возможностей народных сказок в процессе формирования гендерной толерантности / С. Б. Фадеев // Педагогическое образование в России. – 2012. – № 4. – С. 184-188.
14. Шустова Л. П. Проблема формирования толерантности старшеклассников на основе гендерного подхода в образовании / Л. П. Шустова // Фундаментальные исследования. – 2008. – № 5 – С. 142-144.

15. Чуракова Г.Б. Организация профильного обучения в школе на основе гендерного подхода : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Г.Б.Чуракова. – Ижевск, 2007. – 20 с.

Транслітерація

1. Barandova T.L. Osnovy tolerantnosti v gendernoi perspektive / Tolerantnost: vvedenie v poniatie. Uchebnoe posobie. // Pod red. A.Iu.Sungurova. – SPb.: Izd-vo Iutas, 2007. – S. 121-143.

2. Borisova O. A. Tolerantnost kak vozmozhnost vybora gendernoi identichnosti / O. A. Borisova // Tolerantnost : sb. st. / pod red. N. S. Ladyzhets. – Izhevsk, 2002. – 316 s.

3. Ivashchenko O. Ėnderna naukova perspektiva: vid svitogliadu do politiki / O. Ivashchenko // Sotsiologiya i teoriya, metodi, marketing. – 1998. – № 6. – S. 78-91.

4. Ėnderni doslidzhennia : prikladni aspekti : monografiia / [V. P.Kravets, T.V. Govorun, O. M.Kikinezhdii ta in.]; za nauk. red. V. P.Kravtsia. – Ternopil: Navchalna kniga – Bogdan, 2013. – 448 s.

5. Kruglova N.V Perspektivy gendernoi tolerantnosti v Rossii / N.V.Kruglova // Izvestiia Rossiiskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta im. A.I. Gertsena. – 2009. – № 108. – S. 210-217.

6. Lektorskii V. A. O tolerantnosti, pliuralizme i krititsizme /V.A.Lektorskii // Voprosy filosofii. – 1997. – №11. – S. 46-54.

7. Matskovskii M. S. Tolerantnost kak obiekt sotsiologicheskogo issledovaniia / M. S. Matskovskii // Vek tolerantnosti: nauchno-publ. kineticheskii vestnik. – M.: Tsentri SMI MGU, 2001. – Vyp. 3–4. – S. 34-41.

8. Morozova O. E. Tolerantnost kak printsip reguliatsii gendernykh otnoshenii: diss. ... kand. filos. nauk : 09.00.11 «Sotsialnaia filosofiiia»/ O.E. Morozova. – Moskva, 2008. – 186 s.

9. Motuz T.V. Ėnderna tolerantnist: sotsialno-pedagogichnii aspekt / T.V.Motuz // Pedagogichni nauki: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii. – 2015. – №8(52). – S. 361-372.

10. Nepochatykh E.P. Sotsialno-psikhologicheskie aspekty formirovaniia etnicheskoi tolerantnosti uchashchikhsia gorodskoi shkoly : dis. ... kand. psikhol. nauk : 19.00.05 «Sotsialnaia psikhologiiia»/ E.P.Nepochatykh. – Kursk, 2004. – 184 s.

11. Obuchenie tolerantnosti. Metodicheskoe posobie. /Pod red. G.L.Bardier. SPb: Norma, 2005. – 138 s.

12. Tarasiuk L.S. Problema kulturni tolerantnosti v suchasnomu suspilstvi / L.S.Tarasiuk // Gumanitarnii chasopis. – 2013. – №1. – S. 39-44.

13. Fadeev S. B. Ob izuchenii vospitatelnykh vozmozhnostei narodnykh skazok v protsesse formirovaniia gendernoi tolerantnosti / S. B. Fadeev // Pedagogicheskoe obrazovanie v Rossii. – 2012. – № 4. – S. 184-188.

14. Shustova L. P. Problema formirovaniia tolerantnosti starsheklasnikov na osnove gendernogo pokhoda v obrazovanii / L. P. Shustova // Fundamentalnye issledovaniia. – 2008. – № 5 – S. 142-144.

15. Churakova G.B. Organizatsiia profilnogo obucheniia v shkole na osnove gendernogo podkhoda : avtoref. dis... kand. ped. nauk : 13.00.01 «Obshchaia pedagogika, istoriia pedagogiki i obrazovaniia» / G.B.Churakova. – Izhevsk, 2007. – 20 s.

Grubi T.

Main approaches to the definition of tolerance of gender

The article deals with the relevance of the investigation of tolerance of gender in modern society. The author proved that tolerance of gender is necessary in different systems of relations: interpersonal, family, society. It is shown that tolerance of gender is an object of research of psychologists, pedagogues and philosophers. In the article, the author defined many definitions of the term "tolerance of gender" and therefore there are some differences. The author systematized the main approaches to the understanding and interpretation of the concept of "tolerance of gender". Based on the scientific literature, the author suggested to interpret tolerance of gender as a rejection of gender stereotypes; as a respect and acceptance of various forms of self-expression and manifestation of the human individuality of men and women. In the article, it is shown that the structure of tolerance of gender consists of such components as cognitive, emotional and behavioral components. In addition, the author analyzed the main levels of formation of tolerance of gender from gender intolerance as a rejection and various forms of gender discrimination towards active gender tolerance. Based on the results of the investigation, the main types of gender tolerance are clarified: indifference to the existence of different types of gender identity; impossibility of mutual understanding; tolerance and indulgence; expansion of one's own experience and critical dialogue. Also, the article describes the main principles of tolerance of gender (cooperation, respect for human dignity, regardless of sexual identity, recognition of the diversity of approaches to sexual and gender identity, respect for the right to be different, rejection of domination, etc.). A perspective area of research is the identification of organizational factors that contribute to the formation of tolerance of gender in higher education institutions.

Key words: *gender approach, tolerance, tolerance of gender, gender intolerance, structure, types of tolerance of gender, sexism.*

Грубі Тамара Валеріївна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології, Київський університет імені Бориса Грінченка.